

О. В. Варганова

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СУЧАСНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Обґрунтовано необхідність формування компетенції закладу вищої освіти як сучасної конкурентної переваги в умовах економіки знань. Надано авторське визначення компетенції закладу вищої освіти як унікальної сукупності знань, навичок, досвіду та організаційних зв'язків, які в поєднанні з ресурсами й технологіями створюють конкурентні переваги закладу вищої освіти і забезпечують його ринковий успіх. Сформовано класифікацію джерел компетенції закладів вищої освіти як сукупності різноманітних ресурсів знань. На основі проведення експертного опитування виявлено чинники, які впливають на вибір закладу вищої освіти здобувачами освіти та які слід враховувати у формуванні компетенції. Визначено ключові ознаки компетенції закладу вищої освіти. Розкрито процес ідентифікації джерел компетенції закладу вищої освіти. Сформовано процедуру ідентифікації джерел компетенції закладу вищої освіти шляхом аналізу руху знань у циклі знань.

Ключові слова: заклад вищої освіти, знання, компетенція, класифікація, конкурентні переваги, ресурси знань, рух знань, цикл знань.

Постановка проблеми. В економіці знань знання й інформація відіграють провідну роль у розвитку економічних систем будь-якого рівня. Вони лежать в основі формування нових конкурентних переваг на основі створення продуктів, процесів і послуг з новими споживчими властивостями. Під впливом знань виникають одні галузі і зникають інші, змінюється структура економіки, збільшується частка наукомісткого виробництва і сфери послуг, забезпечується конкурентоспроможність продукту, змінюється сам економічний уклад суспільства.

Можна перефразувати відомий вислів «Хто володіє інформацією, той володіє світом» як «Хто володіє знаннями, той володіє Всесвітом!» В економіці знань інформація і знання є стратегічним ресурсом, який відкриває нам дорогу в майбутнє. Сучасними ринковими інституціями, які дають можливість інтегрувати сучасні технології управління знаннями в суспільно-економічні відносини, є заклади вищої освіти (зво), які мають створювати середовище генерації та поширення знань у суспільстві, що є запорукою суспільного розвитку та добробуту нашої країни. Загострення конкуренції між українськими університетами змушує останні шукати нові джерела конкурентних переваг. Наразі стає зрозумілим, що застосування традиційних підходів і технологій вже не може бути надійним джерелом конкурентних переваг. Структурні і динамічні трансформації, які відбуваються на ринку освітніх послуг, демографічні зміни та посилення міграційних тенденцій формують нові виклики, які визначають можливості виживання і розвитку більшості зво. В цих умовах заклади вищої освіти змушені балансувати між вимогами до якості освіти, які висуває МОН України, і запитами здобувачів вищої освіти, які мають власний погляд на реальні конкурентні переваги в процесі пошуку нових конкурентних переваг. Концептуальним підходом до забезпечення конкурентних переваг закладів вищої освіти є формування компетенції зво як їх сучасної конкурентної переваги в умовах економіки знань.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичні засади застосування компетентнісного підходу до діяльності компаній в економіці знань знайшли відображення в наукових роботах таких відомих вчених, як: Т. А. Андрусенко, О. В. Востряков, Т. А. Гаврилова, Г. Я. Гольдштейн, О. Л. Гапоненко, О. А. Гребешкова, В. А. Верба, К. Ендрюс, І. Нонака, К. Прахальд і Г. Хемель, Дж. Тідд, В. І. Отенко, П. Селзник. Окремі аспекти діяльності закладів вищої освіти, зокрема в контексті розвитку економіки знань, викладено в роботах Д. М. Загірняка, М. В. Боровік, І. Каленюк, М. Мартиненко, Г. В. Назарової, Л. Семів, Л. Щаульської, Л. Янковської, О. Ястремської. Вивчення теоретичних та емпіричних надбань цих авторів дає можливість стверджувати, що питання формування компетенції закладів вищої освіти як сучасної конкурентної переваги в умовах економіки знань залишаються поза увагою вчених: окремо розглядаються проблеми забезпечення конкурентних переваг закладів вищої освіти [1], забезпечення їх прагматичної природи [2]; інформаційно-комунікаційне забезпечення в умовах економіки знань [3], проте процес формування теоретико-методологічної бази та

інструментарію формування компетенції як джерела конкурентних переваг закладів вищої освіти ще не є завершеним, що потребує уточнення на парадигмальному рівні термінологічного змісту компетенції закладу вищої освіти, формування терміносистеми цього поняття, створення методології та практичного інструментарію його застосування.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання парадигмальних засад формування компетенції закладів вищої освіти як сучасної конкурентної переваги в умовах економіки знань. Формування компетенції закладів вищої освіти як сучасної конкурентної переваги в умовах економіки знань пов'язане з необхідністю:

по-перше, аналізу якісного складу матеріальних і нематеріальних активів зво, які є потенційними джерелами формування компетенції, носіїв знань і компетенцій, які є визначальними для зво;

по-друге, одержання знань та їхньої імплементації в діяльність закладу вищої освіти;

по-третє, визначення шляхів і напрямів трансформації компетенції в інноваційні процеси та послуги з новими споживчими властивостями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження теоретичного та емпіричного підґрунтя формування компетенції зво дає можливість стверджувати, що термінологічний зміст цього поняття є невизначеним. У науковій літературі корпоративну компетенцію ототожнюють із знаннями, стратегічними активами, динамічними спроможностями, нематеріальними ресурсами, отже, відповідний понятійний апарат залишається нечітким, а з певних позицій – узагалі невизначеним. Складна природа компетенції потребує чіткого розуміння сутності цього поняття, яке лежить у сфері психолінгвістики, зокрема у семантиці, що зумовлює необхідність урахування при визначенні змісту компетенції зво багатоаспектності цього поняття. Семантичний аналіз поняття «компетенція» дав змогу сформулювати визначення компетенції закладу вищої освіти як унікальної сукупності знань, навичок, досвіду та організаційних зв'язків, які в поєднанні з ресурсами й технологіями створюють конкурентні переваги закладу вищої освіти і забезпечують його ринковий успіх. Компетенція закладів вищої освіти втілюється в нових продуктах, процесах, освітніх і наукових послугах з новими споживчими властивостями. Відповідно до такого розуміння компетенції закладів вищої освіти виявлено дуальний характер компетенції, який полягає у поєднанні індивідуальних і корпоративних компетенцій, що мають схожі складові, але виявляються на різних рівнях корпоративного управління. Отже, корпоративні компетенції закладу вищої освіти не можна ототожнювати із його персоніфікованими компетенціями. Безперечно, персонал (науково-педагогічні працівники) є основним носієм знань і компетенцій закладу вищої освіти. Отримання цих знань, їх перетворення і використання на корпоративному рівні утворює компетенцію закладу вищої освіти, яка, в свою чергу, забезпечує йому конкурентні переваги. В основі корпоративної компетенції завжди знаходяться знання у будь-яких їх формах.

Складовими компетенції закладу вищої освіти є знання, навички, досвід, організаційні зв'язки, ресурси й технології, локалізація яких переважно відбувається у сфері нематеріальних активів (бувають і винятки) та індивідуальних знань, що є ключовою ознакою компетенції (її «невловимою природою»), що ускладнює ідентифікацію і класифікацію джерел компетенції закладів вищої освіти, а також процеси її оцінювання. Так, відомий вчений К. Койн у своїй статті "Is your core competence a mirage?" [4] висловлюється таким чином: «Ключова компетенція – це, очевидно, важлива концепція, і деякі компанії, здається, здатні змусити її працювати. Однак для більшості це – як міраж: щось далеке, що дає надію у ворожому оточенні, але це перетворюється на пісок, коли підійдеш ближче. Чому компетенції здаються такими невловимими? Однією з причин може бути те, що немає чіткої основи для їх ідентифікації, а також будь-якого встановленого способу досягнення прогресу на шляху до них» [4]. Отже, К. Койн акцентував увагу на проблемах ідентифікації компетенції та загальної складності застосування цієї концепції на практиці. Дійсно, ідентифікація корпоративної компетенції ускладнюється багатокомпонентністю її складових та їхньої локалізації. Проте наразі ми пропонуємо певні управлінські інструменти, які полегшують завдання виявлення джерел компетенції та їх інтеграції в єдину цілісну структуру, яка створює конкурентні переваги.

Так, по-перше, в процесі ідентифікації компетенції закладу вищої освіти необхідно відокремити джерела компетенції від інших активів і ресурсів, які самі по собі є корисними, але які:

не формують додаткових споживчих переваг;

не визначають новизну продуктів, процесів, послуг;

є поширеними на локальному (регіональному) ринку;

є недостатньо кодованими (легкими для копіювання й наслідування конкурентами, незахищеними), отже, не можуть бути джерелом конкурентних переваг закладу вищої освіти.

Іншими властивостями компетенції закладу вищої освіти, які дають змогу відокремити їх від інших активів і ресурсів, є такі:

- компетенція відкриває доступ до потенційно нових ринків;
- додає цінність кінцевому продукту, яка сприймається споживачами;
- складно піддається імітації;
- властива тільки даній сукупності ресурсів і спроможностей;
- може бути використана для взаємного посилення компетенцій, що входять до її складу;
- має довгостроковий характер;
- характеризується складністю;
- не зменшується і не знецінюється від використання.

Значення цих маркерів полягає у тому, що вони дають можливість відокремити виявлені за результатом аналізу джерела компетенції від інших активів знань.

Підґрунтям для аналізу активів знань, які мають потенціал утворення компетенції закладу вищої освіти, може слугувати класифікація компетенцій. Ми пропонуємо використовувати групи матеріальних і нематеріальних активів зво, які розподілені на групи за функціональною ознакою: регуляторні спроможності, позиційні спроможності, функціональні спроможності, організаційні спроможності (рисунок 1). Визначення джерел компетенції закладів вищої освіти побудовано на основі класифікації ключових атрибутів процесу/системи доставки [5, 6] і доповнено критеріями, які є важливими для вибору, позиціонування та забезпечення конкурентних переваг закладів вищої освіти (див. рисунки 2 і 3).

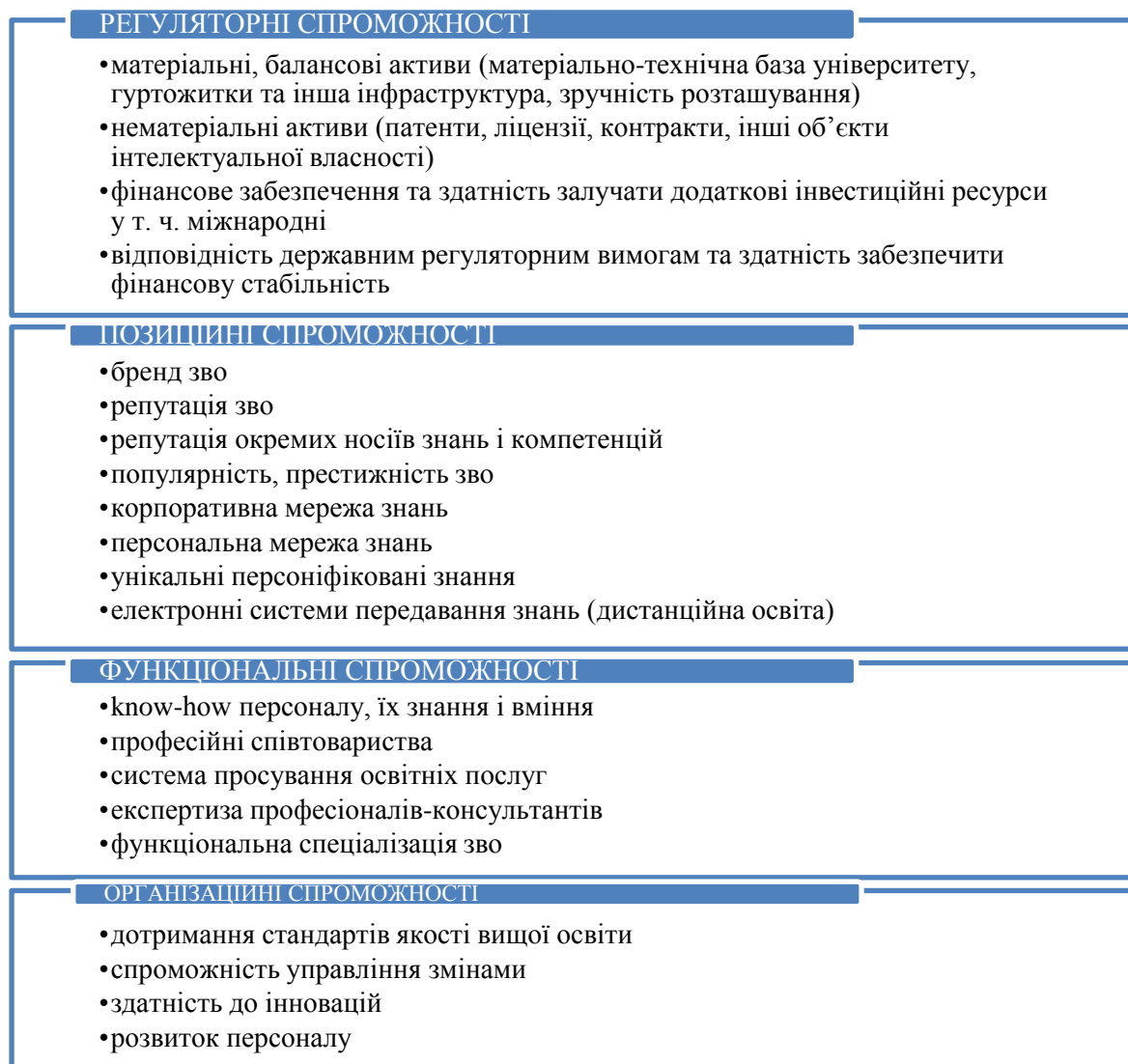
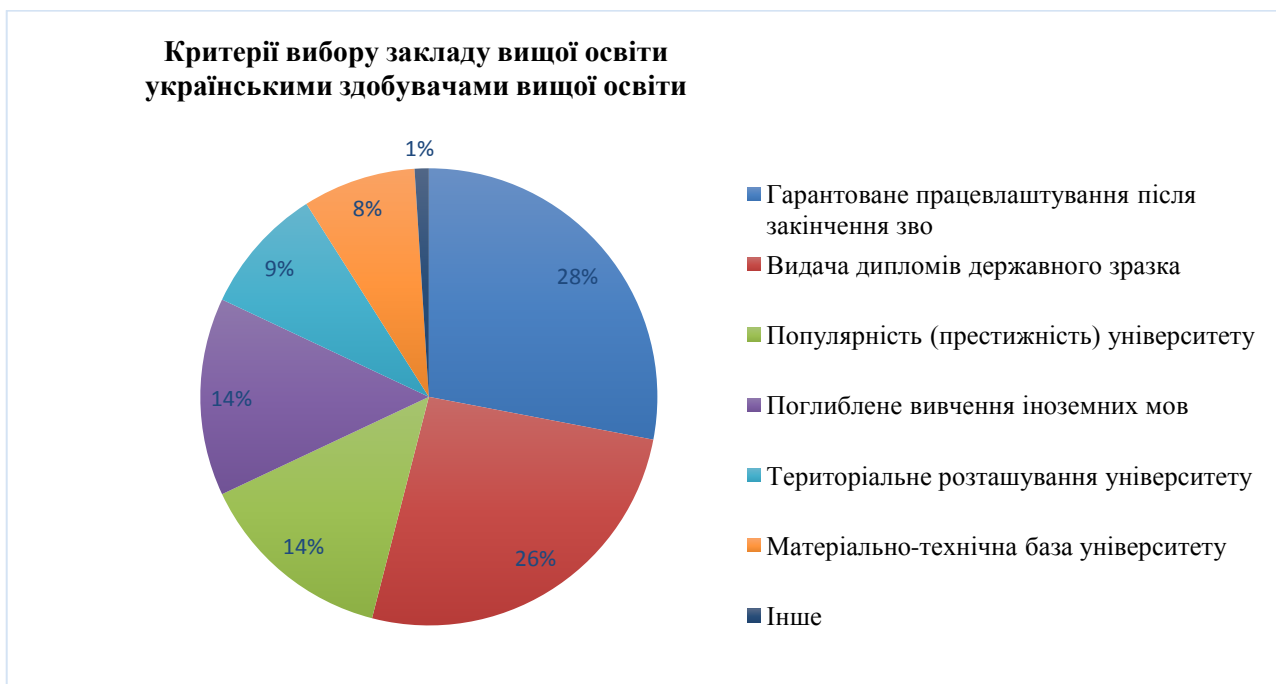

Рисунок 1 – Джерела компетенції закладів вищої освіти як конкурентної переваги

Джерело: складено автором

Вочевидь, заклади вищої освіти мають певну специфіку формування власної компетенції як індикатора їх конкурентних переваг та ринкового успіху. Для виявлення чинників, які є важливими для споживачів освітніх послуг, використано дані, які містяться у відкритому доступі, а також результати експертного опитування студентів закладів вищої освіти України (рисунок 2).

Джерело: складено за [7, 8]

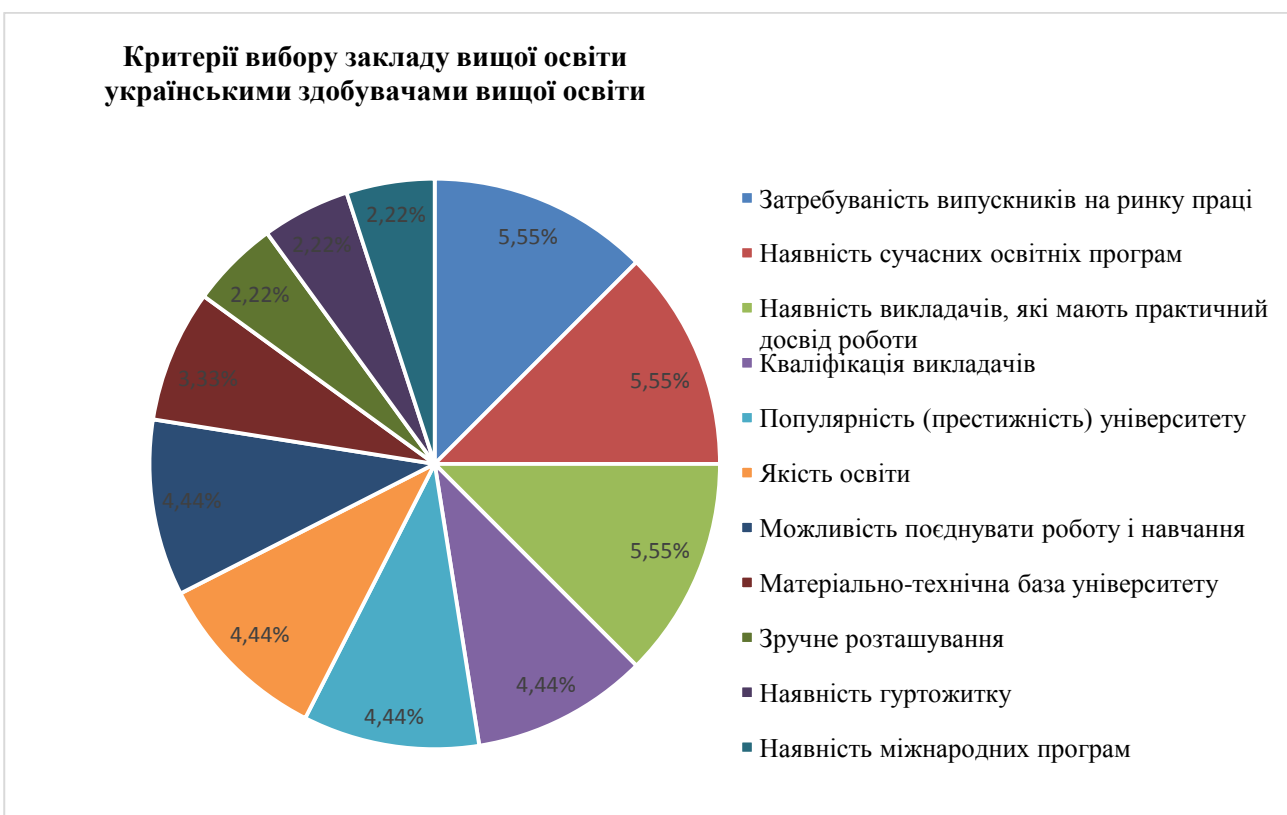

Рисунок 2 – Критерії вибору закладів вищої освіти українськими здобувачами освіти

Джерело: результати власних досліджень

Результати дослідження демонструють, що більшість чинників, які визнані важливими для конкурентоспроможності закладів вищої освіти (окрім матеріально-технічного забезпечення та фінансово-інвестиційних ресурсів), є ресурсами знань – персоніфікованими або корпоративними. І дійсно, в умовах переходу до економіки знань саме знання й інформація є стратегічними ресурсами будь-якого суб'єкта господарювання, і особливо це відноситься до закладів вищої освіти як освітньо-наукових інституцій.

В умовах переходу до економіки знань завдання формування і розвитку компетенції закладу вищої освіти лежить у площині управління знаннями: пошук, генерація, отримання, перетворення та їх контекстуалізоване використання. Кожен з етапів управління знаннями має свої особливості, проте в контексті формування компетенції закладів вищої освіти найбільш відповідальним та складним етапом, як вже було зазначено, є ідентифікація джерел знань, які потенційно спроможні утворити компетенцію. Отже, цей етап спрямований на ідентифікацію усіх активів знань, бізнес-атрибутів і організаційних зв'язків, які здатні утворити компетенцію закладу вищої освіти, оцінювання і ранжирування виявлених джерел, визначення кластерів компетенцій, які є важливими для забезпечення конкурентних переваг закладу вищої освіти та формування ефективної конфігурації компетенцій у кожному з кластерів (рисунок 3). З цією метою можуть застосовуватися методи: експертних оцінок, бальний метод, індивідуальні та групові методи здобування знань, експертні сесії, шкалювання, метод ранжирування, метод побудови профілів, інтегральні показники вимірювання компетенцій.

Рисунок 3 – Процес ідентифікації джерел компетенції закладу вищої освіти

Джерело: складено автором

Для ідентифікації ресурсів знань, які знаходяться в основі компетенції закладу вищої освіти, нами пропонується використовувати переваги експертних (стратегічних) сесій, проведення яких дає змогу:

ідентифікувати джерела компетенції закладу вищої освіти на основі аналізу знань і їх руху;
 виокремити етапи циклу знань, який є теоретичною конструкцією управління знаннями, та виявити напрями руху знань всередині циклу знань;

проаналізувати рух знань у циклі знань, що дає змогу ідентифікувати ресурси знань підприємства, здатні утворити компетенцію закладу вищої освіти, виявити місця локалізації складових і носіїв компетенції, «сліпі плями» в їх формуванні.

Процедуру ідентифікації джерел компетенції закладу вищої освіти шляхом аналізу руху знань у циклі знань зображено на рисунку 4.

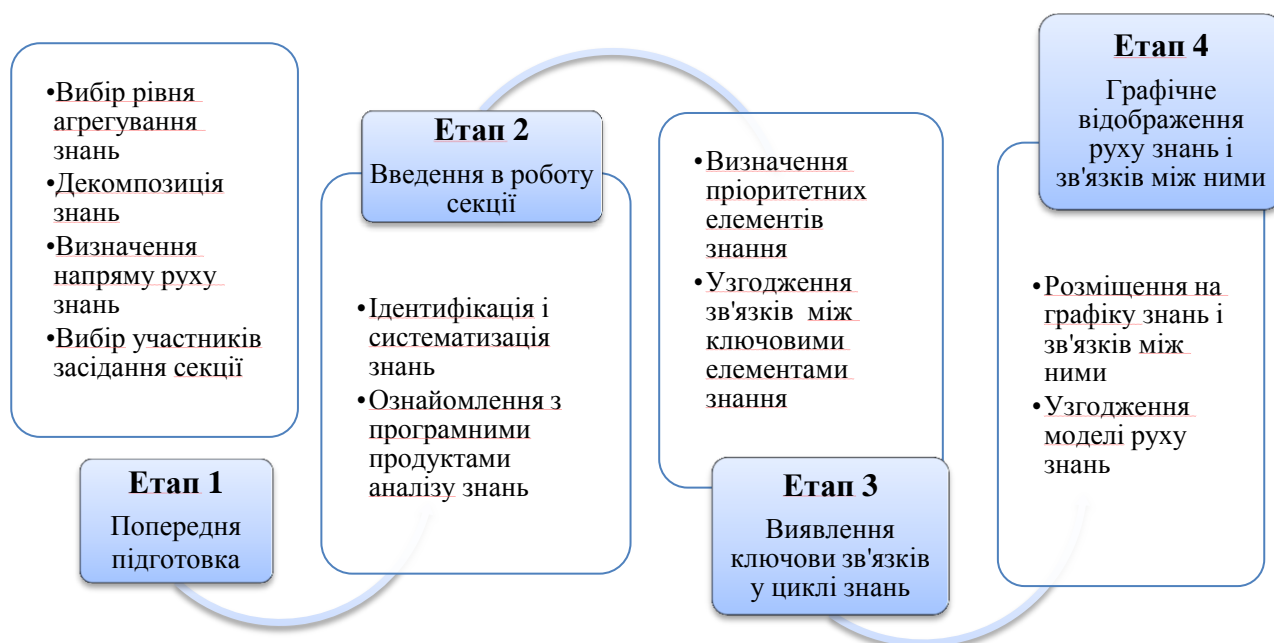

Рисунок 4 – Процедура ідентифікації джерел компетенції закладу вищої освіти шляхом аналізу руху знань у циклі знань

Джерело: складено автором

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження сутності, змісту, видів та особливостей ідентифікації компетенції закладів вищої освіти дало можливість зробити наступні висновки.

1. Під компетенцією закладів вищої освіти розуміється унікальна сукупність знань, навичок, досвіду та організаційних зв'язків, які в поєднанні з ресурсами й технологіями створюють конкурентні переваги закладу вищої освіти і забезпечують його ринковий успіх. Компетенція закладів вищої освіти втілюється в нових продуктах, процесах, освітніх і наукових послугах з новими споживчими властивостями. В основі компетенції завжди знаходяться ресурси знань.

2. Розкрито дуальний характер компетенції закладів вищої освіти, що полягає у поєднанні індивідуальних і корпоративних компетенцій, які мають схожі складові, але виявляються на різних рівнях корпоративного управління і які не можна ототожнювати. Персонал (науково-педагогічні працівники) є основним носієм знань і компетенцій закладу вищої освіти. Отримання цих знань, їх перетворення і використання на корпоративному рівні утворює компетенцію закладу вищої освіти, яка, в свою чергу, забезпечує йому конкурентні переваги.

3. Побудовано класифікацію компетенцій закладів вищої освіти на основі комбінування різноманітних активів знань, які згруповано за видами спроможностей: регуляторних, позиційних, функціональних та організаційних. Побудовану класифікацію доповнено виявленими під час дослідження критеріями вибору закладів вищої освіти українськими здобувачами освіти.

4. Наголошено, що одним із найбільш складних і відповідальних етапів формування компетенції закладів вищої освіти є ідентифікація джерел знання, які потенційно спроможні утворити компетенцію. З цією метою запропоновано процедуру ідентифікації джерел компетенції закладу вищої освіти, яка ґрунтується на виявленні усіх джерел знань, їх носіїв, локалізації, які можуть забезпечити конкурентні переваги закладу вищої освіти, а також запропоновано методичний інструментарій такої ідентифікації.

5. Встановлено, що одним із найефективніших способів ідентифікації джерел компетенції закладу вищої освіти є організація стратегічних (експертних) сесій. Тому автором запропоновано процедуру ідентифікації джерел компетенції закладу вищої освіти шляхом аналізу руху знань у циклі знань.

Список використаної літератури

1. Загірняк Д. М. Послуги вищої освіти: структура пропозиції та рівень конкуренції. *Економіка і право*. 2018. № 1 (49). С. 105–116.
2. Загірняк Д. М. Вища освіта України: прагматизм фінансово-економічного розвитку: монографія. Харків: Друкарня Мадрид, 2018. 532 с.
3. Боровик М. В. Управління інформаційно-комунікаційним забезпеченням сталого розвитку закладів вищої освіти на засадах економіки знань: теорія та методологія: монографія. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: Друкарня Мадрид, 2019. 440 с.
4. Coyne K. P., Stephen J. D., Gorman Clifford H., Gorman Clifford P. (2007) Is your core competence a mirage? URL: <https://carpenterstrategytoolbox.files.wordpress.com/2013/10/corecompetencemckinseyq.pdf>.
5. Tidd J. From strategic management to strategic competence: measuring technological, market and organization innovation. 2-nd ed. London: Imperial College Press, 2006. 437 p.
6. Вартанова О. В. Компетенція підприємства у стратегічному управлінні знаннями: формування та розвиток: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. 340 с.
7. Критерії вибору вузу абітурієнтом. URL: <http://pleyady.kiev.ua/korisni-statti/7086-kriterii-viboru-vuzu-abiturientom.html>.
8. Воронова Вілена. Національні освітні бренди: міф чи реальність? URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/512275.html>.

Referenses

1. Zahirniak, D. M. (2018). Higher education services: supply structure and level of competition. *Ekonomika i pravo*, no. 1 (49), pp. 105–116 [in Ukrainian].
2. Zahirniak D. M. (2018). Higher education in Ukraine: pragmatism of financial and economic development: monograph. Kharkiv: Drukarnia Madryd, 532 p. [in Ukrainian].
3. Borovyk M. V. (2019). Management by information and communication support for sustainable development of higher education departments on the basis of knowledge economy: theory and methodology: monograph. Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova. Kharkiv: Drukarnia Madryd, 440 p. [in Ukrainian].
4. Coyne, K. P., Stephen, J. D., Gorman Clifford, H., Gorman Clifford, P. (2007). Is your core competence a mirage? Available at: <https://carpenterstrategytoolbox.files.wordpress.com/2013/10/corecompetencemckinseyq.pdf>.
5. Tidd, J. (2006). From strategic management to strategic competence: measuring technological, market and organization innovation. 2-nd ed. London: Imperial College Press, 437 p.
6. Vartanova, O. V. (2012). Competence of the enterprise in strategic knowledge management: formation and development: monograph. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 340 p. [in Ukrainian].
7. Criteria for selecting a university by an entrant. Available at: <http://pleyady.kiev.ua/korisni-statti/7086-kriterii-viboru-vuzu-abiturientom.html>.
8. Voronova Vilena. National education brands: myth or reality? Available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/press-release/512275.html>.

E. V. Vartanova**FORMATION OF THE COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AS A MODERN COMPETITIVE ADVANTAGE IN THE KNOWLEDGE ECONOMY**

In a post-industrial society, sustainable and long-term competitive advantages of business entities are formed on the basis of intangible assets that create unique competitive advantages which determine the uniqueness of business entities in a competitive environment and generate additional consumer value for goods and services. For higher education institutions, one of such unique assets that creates competitive advantage is competence.

The article presents the author's definition of the competence of higher education institutions as a unique combination of knowledge, skills, experience and organizational ties, which, combined with resources and technologies, create competitive advantages of higher education institutions and ensure their market success. The competence of higher education institutions is embodied in new products, processes, educational and scientific services with new consumer properties. The competence is always based on knowledge resources.

The article reveals the dual nature of the competence of higher education institutions, which consists in the combination of individual and corporate competencies, which have similar components, but are manifested at different levels of corporate governance.

The classification of sources of competence of higher education institutions as a combination of various knowledge resources has been formed. Factors that influence the choice of higher education institution, which should be considered in the formation of competence, have been identified on the basis of an expert survey. The key features of the competence of a higher education institution are identified. The process of identification of sources of competence of a higher education institution is disclosed. The procedure for identifying sources of competence of higher education institutions based on the analysis of the movement of knowledge in the knowledge cycle has been formed.

Keywords: *higher education institution, knowledge, competence, classification, competitive advantages, knowledge resources, knowledge movement, knowledge cycle.*

Стаття надійшла до редакції 10.02.2020

DOI 10.24025/2306-4420.0.56.2020.201631

Варганова О. В., д.е.н., професор, професор кафедри економічної кібернетики і маркетингу, Черкаський державний технологічний університет
e.vartanova9207@gmail.com
ORCID 0000-0002-8706-6437

Vartanova E. V., Doctor of Economics, professor, professor of the department of economic cybernetics and marketing, Cherkasy State Technological University